

ที่มาของถ้อยคำที่ใช่เป็นส่วนวนในภาษา ขอนแก่น

ผู้วิจัยพบว่าถ้อยคำที่ใช่เป็นส่วนวนในภาษา ขอนแก่นส่วนหนึ่งสามารถศึกษาที่มาของ ส่วนวนได้ ในบทนี้ผู้วิจัยจึงจะกล่าว ถึงที่มาของส่วนวนเหล่านั้นโดยจำแนกออก เป็นหมวดหมู่ ดังนี้

1. ส่วนวนที่มาจาก การเปรียบเทียบ กับสิ่งแวดล้อม
 2. ส่วนวนที่มาจากชีวิตความเป็นอยู่
 3. ส่วนวนที่มาจากความเชื่อ
 4. ส่วนวนที่มาจากประวัตินิเวศน์และวรรณกรรม
 5. ส่วนวนที่มาจากวรรณกรรม
1. ส่วนวนที่มาจาก การเปรียบเทียบ กับสิ่งแวดล้อม

ส่วนวนที่มาจาก การเปรียบเทียบ กับสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยคำหรือข้อความที่ หมายถึงสิ่งซึ่งยาวขอนแก่นได้ประสบหรือพบเห็นในชีวิตประจำวัน เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ มนุษย์ สัตว์ พืช สิ่งของ เครื่องใช้ ฯลฯ โดยสิ่งเหล่านี้จะถูกนำมากล่าว เปรียบเทียบ ทำให้ผู้ฟัง เกิดมโนภาพตามต้องการ ส่วนวนที่มาจาก การสังเกตสิ่งแวดล้อมสามารถแบ่ง ได้ตามลักษณะ ของ สิ่งแวดล้อมได้เป็นประเภทย่อย ๆ ดังนี้

1.1 ส่วนวนที่มาจาก การเปรียบเทียบ กับสภาพดินฟ้าอากาศ

สภาพดินฟ้าอากาศทำให้เกิดส่วนวนได้หลายส่วนวน เช่น

[faa31 phaa33 leɛŋ31] หมายความว่า "ได้รับโทษโดยไม่คาดคิด มาก่อน หรือได้รับโทษโดยไม่มีคามผิด" (faa31 phaa33 = ฟ้าม่า, leɛŋ31 = แล้ง)

ส่วนวนนี้เกิดจากการสังเกตว่า โดยปกติแล้วฟ้าจะผ่าในฤดูฝนหรือในเวลา ที่มีพายุฝนฟ้าคะนองเท่านั้น มักจะไม่มีใครคาดคิดว่าฟ้า จะผ่าในฤดูแล้ง ดังนั้น การได้รับโทษ โดยที่ผู้ถูกลงโทษไม่ได้ทำผิด จึงเป็นเรื่องที่ไม่มีใครคาดคิด เปรียบได้กับการที่เกิดฟ้าผ่า ใน ฤดูแล้ง

ตัวอย่างประโยค : [phoo33 tii21 haw42 sam44 faa31
phaa33 leeŋ31 loo j42]

ความหมาย = พอดีสิ้นโดยที่สิ้นไม่ได้ทำผิดเลย

[baa24 faa31 boo44 juu33] หมายถึง "ห้ามไม่ฟังหรือห้ามไม่ได้"
(baa24 = ห้าม, faa31 = ฟัง, boo44 juu33 = ไม่อยู่)

สำนวนนี้เป็นสำนวนเปรียบถึงคนที่ใจร้อนโกรธง่ายว่า คนประเภทนี้เหมือนกับฟ้า คือ ถ้าจะโกรธแล้วใครห้ามก็ไม่ฟังหรือห้ามไม่ได้ เหมือนเวลาที่ฟ้าจะร้องหรือฟ้าจะผ่าก็ไม่มีใครสามารถไปห้ามได้

ตัวอย่างประโยค : [phoo33 haw42 khan21 daj31 khiiat31
leeŋ31 baa24 faa31 boo44 juuu33
loo j42 laʔ21]

ความหมาย = พ่อเราถ้าได้โกรธละก็ห้ามไม่ฟังเลยละ

[hooŋ31 paan21 diian21 haa21] หมายถึง "ร้อนมาก"
(hooŋ31 = ร้อน, diian21 haa21 = เตือนห้า)

สำนวนนี้เป็นสำนวนเปรียบเทียบอากาศร้อนกับความร้อนในเตือนห้า โดยปกติแล้วเตือนห้าหรือเตือนเมฆาหมเป็นเดือนซึ่งได้ชื่อว่าร้อนที่สุด ยิ่งในภาคอีสานด้วยแล้วอากาศจะยิ่งร้อนจัด เพราะพื้นดินของอีสานเป็นดินปนทราย ไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ หน้าแล้งน้ำจะแห้ง สภาวะอากาศทั่วไปจึงร้อนยิ่งกว่าภาคอื่น ๆ ในประเทศไทย

ตัวอย่างประโยค : [miʔ21 nii31 hooŋ31 paan21 diian21
haa21]

ความหมาย = วันนี้อากาศร้อนมาก

1.2 สำนวนที่มาจากการเปรียบเทียบกับมนุษย์

สำนวนที่มาจากการเปรียบเทียบกับมนุษย์อาจจะประกอบด้วยคำหรือข้อความที่หมายถึง อวัยวะของมนุษย์หรือลักษณะกิริยาอาการทั่ว ๆ ไปของมนุษย์ก็ได้ เช่น

[səj24 paan21 khew21 thaag42 theŋ42] หมายความว่า
"อยู่เฉย ๆ โดยไม่ทำงานอะไร" (səj24 = เฉย, khew21 thaag42 theŋ42 = พืมน)

สำนวนนี้เกิดจากการสังเกตว่า เวลาเรารับประทานอาหารอวัยวะที่ทำหน้าที่บดเคี้ยวอาหารคือ ฟัน และฟันที่จะทำหน้าที่บดเคี้ยวฟันนั้น ได้แก่ ฟันล่าง ซึ่งจะต้องขยับไปมาตลอดเวลา ส่วนพืมนไม่ต้องขยับไปมาเหมือนฟันล่าง คนที่อยู่เฉยโดยไม่ทำงานอะไร จึงถูกนำมา เปรียบเทียบกับพืมนของมนุษย์

ตัวอย่างประโยค : [muu33 khaw24 het44 ŋaan42 kan21
too21 səj24 paan21 khew21 thaag42
theŋ42]

ความหมาย = เพื่อน ๆ เขาทำงานกัน ตัวเองทำเฉยไม่ยอมช่วย
เขาเลย

[paak21 bəw44 daj31 ?aj21 bəw44 daŋ21] หมายถึง "อยู่ใ
ฐานที่ไม่อาจพูดหรือออกความเห็นใด ๆ ทั้ง ๆ ที่น่าจะกระทำได้" ตรงกับสำนวนในภาษา
กรุงเทพฯ ว่า "น้ำท่วมปาก" (paak21 bəw44 daj31 = พูดไม่ได้, ?aj21 bəw44 daŋ21
= ไอไม่ตั้ง)

สำนวนนี้มาจากกิริยาอาการของคนในการพูดจะต้องเปล่งเสียงและการ
ไอจะต้องมีเสียง คนที่ไม่สามารถออกความเห็นในเรื่องต่าง ๆ ได้จึงเปรียบเสมือนคนที่อยาก
จะพูดแล้วพูดไม่ได้ หรืออยากไอแต่ไอไม่ได้

ตัวอย่างประโยค : [liang33 nii31 mee33 paak21 bəw44
daj31 ?aj21 bəw44 daŋ21 dɔək21]

ความหมาย = เรื่องนี้ผมไม่สามารถออกความเห็นได้

1.3 สำนวนที่มาจากการเปรียบเทียบกับสัตว์

มีสำนวนในภาษาขอนแก่นจำนวนหนึ่งที่เกิดจากการเปรียบเทียบกับอวัยวะ
 ปรียาอาการ ลักษณะ และนิสัยของสัตว์ต่าง ๆ เช่น

[lee21 khɨ̃42 tap24 pet24] หมายถึง "ตาค้างมาก"

(lee21 = ตาค้าง, tap21 = ตับ, pet24 = เปิด)

สำนวนนี้มีที่มาจากการเปรียบเทียบตับของเปิดซึ่งเชื่อกันว่าตาค้างกว่าตับของ
 สัตว์ปีกอื่น ๆ กับคนซึ่งมีผิวหรือริมฝีปากคล้ำมาก ๆ

ตัวอย่างประโยค : [ʔaaj31 dam21 lee21 khɨ̃42 tap24
 pet24]

ความหมาย = ฝีตาค้างตาค้างมาก

[kin21 khɨ̃42 muu24 juu33 khɨ̃42 maa24] หมายความว่า

"กินง่ายอยู่ง่ายเกินไป ไม่มีกินก็ไม่ได้ตร้อนหรือไม่เอาเรื่องกับใคร" (muu24 = หมู,
 maa24 = หมา)

สำนวนนี้มาจากการเปรียบเทียบลักษณะการกินอยู่ของมนุษย์กับการกินอยู่
 ของหมูและหมา กล่าวคือ หมูเป็นสัตว์ที่กินง่ายและกินจุ อาหารของหมูเป็นเศษอาหารซึ่งบูดเน่า
 ผสมกับรำข้าวแต่หมูก็กินได้ ส่วนหมานั้นเป็นสัตว์ที่อยู่ง่ายไม่เลือกที่อยู่ ที่นอน แม้แต่ข้างถนนหรือ
 กองขยะหมาก็อยู่ได้ ดังนั้น คนที่กินง่ายอยู่ง่ายเกินไปมักจะถูกเปรียบโดยสำนวนประยัดดังกล่าว
 ข้างต้น

ตัวอย่างประโยค : [muu33 suu24 nii21 kin21 khɨ̃42
 muu24 juu33 khɨ̃42 maa24 ɲɔʔ44]

ความหมาย = พวกแกนี่อยู่ง่ายกินง่ายเหลือเกินนะ

1.4 ส่วนวนที่มาจาก การเปรียบเทียบกับพืช

ส่วนวนบางส่วนวนเกิดจากการกล่าวเปรียบเทียบกับส่วนต่าง ๆ ของพืช ลักษณะทั่ว ๆ ไปก็ให้เห็นเด่นชัดของพืช หรือลักษณะเฉพาะของพืชแต่ละชนิด เช่น

[cak44 met33] หมายความว่า "แม่แต่น้อยสักนิดเดียว"

(cak44 = แม่แต้, สัก, met33 = เมล็ดของพืช) *

ส่วนที่เล็กที่สุดของพืชนำจะได้แก่เมล็ด เช่น เมล็ดแดงโม เมล็ดฝักต่าง ๆ จากการที่เมล็ดเป็นส่วนที่เล็กที่สุดของพืชนั้นเอง ทำให้เกิดการเปรียบสิ่งใดก็ตามที่เล็กน้อยกว่า เป็นเมล็ดพืช

ตัวอย่างประโยค : [khɔj21 bɔɔ33 jaak21 daj31 khɔɔŋ24
caw31 cak44 met33]

ความหมาย = ฉันไม่อยากจะของคุณสักนิดเดียว

[sia24 pee31 liiam44 maak21 fiiŋ42] หมายความว่า

"เสียเหลี่ยม, เสียเชิง" (pee31 = เล่ห์เหลี่ยม, maak21 fiiŋ42 = มะเฟื่อง)

มะเฟื่องนั้นเป็นผลไม้ที่มีเหลี่ยมติดกับผลไม้ชนิดอื่น ๆ การที่มะเฟื่องมีเหลี่ยมมาก ๆ นี้เอง ทำให้เกิดส่วนวนเปรียบเทียบกับคนที่มีเล่ห์เหลี่ยมมาก ๆ ว่าเหมือนลูกมะเฟื่องดังส่วนวนข้างต้น

ตัวอย่างประโยค : [pen21 phɔɔ33 saaj42 jaa33 haj21
sia24 pee31 liiam44 maak21 fiiŋ42
dɔɔ42]

ความหมาย = เป็นผู้ขายย่ำให้เสียเชิงนะ

[khii21 haaj31 bak21 huŋ44 suk24] หมายถึง "บุคคลหรือ

สิ่งของที่ดูจากภายนอกไม่ดี ไม่สวย แต่ภายใน เช่น รสหรือคุณภาพดี มีคุณสมบัติหรือมีคุณสมบัติดีงาม ตรงกับส่วนวนในภาษากรุงเทพฯ ว่า "ผ้าอีริ้วห่อทอง" (khii21 haaj31 = อีห่อ, bak21 huŋ44 suk24 = มะละกอลูก)

สำนวนนี้เปรียบเทียบคนกับมะละกอ มะละกอนั้นเมื่อยังดิบจะมีเปลือกสีเขียว ผิวจะเรียบเป็นมัน ล้วย นำรับประทาน แต่รล่่าติจะสึดหรืออาจจะขม เมื่อล่อกแล้วเปลือกมะละกอจะเปลี่ยนเป็นสีแดงอมล้้มและถูกแมลงเจาะ ทำให้ผิวดูขรุขระ กระจ่ากระต่าง ไม่นำรับประทาน แต่รล่่าตินั้นจะหอมหวานร่อกว่ามะละกอดิบมากมาย คนหรือล่ิ่งที่อยู่ภายนอกไม่ล้วย ไม่ตี แต่มีคุณภาพก็จะมีผู้เปรียบว่า เป็นมะละกอล่อก

ตัวอย่างประโยค : [mɔŋ42 khon42 khii21 haa31 bak21
hung44 suk24 dook21 dee24]

ความหมาย = มงคลไม่ล่อกแต่ทำงานเก่งนะ

1.5 สำนวนที่มาจากการเปรียบเทียบกับสิ่งของ

สิ่งของที่พบเห็นทุก ๆ วันได้ถูกนำมา เปรียบเทียบเป็นสำนวนไว้หลายสำนวน สิ่งของนั้นอาจจะ เป็นเครื่องใช้ในบ้านหรือสิ่งทพบเห็นทั่ว ๆ ไปก็ได้ ตัวอย่างเช่น

[naa21 baan21 thoo33 kaʔ21 dong31] หมายความว่า "หน้าตาเบิกบานเพราะดีใจหรือเพราะดีหน้า" (naa21 baan21 = หน้าบาน, thoo33 = เท่า, kaʔ21 dong31 = กระจก)

กระจกเป็นภาชนะล่่านที่มีอยู่ประจำทุกครัวเรือนของคนอีล่่าน เพราะใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ผัดข้าว ตากเนื้อตากปลา หรือใช้ใส่จานอาหารต่าง ๆ แทนล่้ารับกระจกมีขนาดใหญ่และมีลักษณะกลมแบนเหมือนใบหน้าคน คนที่ดีใจหน้าตาเบิกบานจึงถูกเปรียบว่าบานเหมือนกระจกดังกล่าว

ตัวอย่างประโยค : [muu24 daj31 laang42 wan42 kaʔ21
naa21 baan21 thoo33 kaʔ21 dong31
|əej42]

ความหมาย = หมูได้รางวัลก็หน้าตาเบิกบานทีเดียว

[paʔ21 saa24 ɲoo42 leet31] หมายถึง "สิ่งของ, บุคคล หรือ เรื่องราวที่ไม่มีคุณภาพ ไม่มีสาระ" (paʔ21 saa24 ɲoo42 leet31 = ชื่อยาแก้ปวดชนิดหนึ่ง)

สำนวนนี้มาจากชื่อยาแก้ปวดชนิดหนึ่งซึ่งคนอีล่านิยมซื้อมากินกันมากคือ : ยาประสะนอแรด ยาชนิดนี้มีราคาถูกมาก แต่คุณภาพไม่ดี รักษาโรคไม่ค่อยหาย เรื่องราวที่ไม่มีคุณภาพ ไม่มีสาระ จึงถูกนำมาเปรียบเทียบกับยาประสะนอแรด

ตัวอย่างประโยค : [liɑŋ44 paʔ21 saa24 ɲoo42 leet31
khɔj21 ɓoo33 son24 caj21]

ความหมาย = เรื่องไร้สาระ สนไม่สนใจหรอก

1.6 สำนวนที่มาจาก การเปรียบเทียบ กับจำนวนและมาตรา

จำนวนและมาตราที่ถูกนำมาเปรียบเทียบเป็นสำนวนในภาษาชนแก่นแท้ที่พบในข้อมูล ได้แก่ ตัวเลข และมาตราเงินของไทย ตัวอย่างเช่น

[khii42 kan21 sam44 leek31 sip44 ʔet24] หมายถึง "เหมือนกันทุกอย่าง"

เลข 11 เป็นเลขบอกจำนวน ซึ่งประกอบด้วยเลขที่เหมือนกันสองตัวคือ 1 กับ 1 เลข 11 จึงนำมาใช้เปรียบเทียบกับคนหรือสิ่งที่เหมือนกันมาก ๆ

ตัวอย่างประโยค : [fii24 feet21 khuu33 nii31 khii42
kan21 sam44 leek31 sip44 ʔet24]

ความหมาย = ฝาแฝดคู่นี้เหมือนกันทุกอย่างเลย

[ɓoo33 phoo42 baat21] หมายถึง "ลัดไม่ตี, ไม่เต็มเต็ง"
(ɓoo33 phoo42 = ไม่พอ, baat21 = บาท)

สำนวนนี้เกิดจากการเปรียบเทียบโดยใช้มาตราเงินของไทยมาเปรียบเทียบกับคน หน่วยบาทมีค่าเท่ากับ 4 สลึง หรือร้อยสลึงต่างก็ ถ้ามีเงินเพียง 3 สลึงก็ถือว่ายังไม่เต็มบาท คนที่ลัดไม่ตีจะเปรียบได้กับเงินที่ไม่เต็ม 1 บาท

ตัวอย่างประโยค : [koo21 meen42 boo33 phoo42 baat21]

ความหมาย = โกงเงินลัดไม้ดี

สำนวนที่เกี่ยวข้องกับมาตราเงินที่มีลักษณะเดียวกันนั้นยังมีอีก 2 สำนวน คือ [saam24 saʔ21 lɨŋ24] (saam24 saʔ21 lɨŋ24 = ล่ามลสิ่ง) และ [swoŋ24 saʔ21 lɨŋ24] (swoŋ24 saʔ21 lɨŋ24 = ล่องลสิ่ง) ทั้ง 2 สำนวนนี้มีความหมายเหมือนสำนวน [boo33 phoo42 baat21] และมีไ้ใช้เหมือนกันด้วย

2. สำนวนที่มาจากชีวิตความเป็นอยู่

สำนวนที่มาจากชีวิตความเป็นอยู่เป็นสำนวนที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับอาหาร การกิน การแต่งกาย การละเล่น การประกอบอาชีพ หรือระเบียบประเพณีของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในจังหวัดขอนแก่น จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีคนอาศัยอยู่หลายชาติหลายภาษา ดังนั้น สำนวนบางสำนวนจะมีความหมายเกี่ยวข้องกับคนต่างชาติด้วย ผู้วิจัยจึงแบ่งสำนวนในภาษาขอนแก่นประเภทที่มาจากชีวิตความเป็นอยู่ออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 สำนวนที่มาจากชีวิตความเป็นอยู่ของคนขอนแก่น

สำนวนประเภทนี้เป็นสำนวนที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนขอนแก่นในด้านต่าง ๆ ดังนี้

2.1.1 สำนวนที่มาจากอาหารการกิน

อาหารของคนอีสานนั้นเป็นอาหารที่ปรุงง่าย ๆ ไม่ได้พิถีพิถันมากนัก ส่วนใหญ่จะได้จากรรรมชาติ เช่น ปลา นก กบ เขียด ฯลฯ ผักก็เก็บตามเรือกสวนไร่นา อาหารของคนอีสานส่วนมากจะมีรสจัดเพราะต้องรับประทานกับข้าวเหนียว ถ้าอาหารรสไม่จัดจะไม่อร่อย ในสำรับของคนอีสานสิ่งที่จะขาดไม่ได้คือน้ำพริก หรือ [cew33] นั่นเอง จากการศึกษาคนอีสานขาดน้ำพริกไม่ได้ในเวลารับประทานอาหาร จึงทำให้เกิดสำนวนขึ้นสำนวนหนึ่งคือ

[cam31 cew33 kaw44] หมายถึง "หวนกลับมาหาภรรยาที่บ้าน"
ตรงกับสำนวนในภาษากรุงเทพฯ ว่า "น้ำพริกถ้วยเก่า" (cam31 = ฉิม, cew33 = น้ำพริก)

ตัวอย่างประโยค : [kap24 paj21 cam31 cew33
kaw44 dii21 kuua44]

ความหมาย = กลับไปหาภรรยาที่บ้านดีกว่า

ด้วยเหตุที่ภาคอีสานเป็นภาคที่แห้งแล้งกันดาร บางครั้งคนอีสาน
ก็ต้องหาอาหารตามป่า ทำให้เกิดเป็นสำนวนอื่น คือ

[thuk44 kaa31 paak21 mow24] หมายถึง

"ลำบาก, ยากจนมาก" (thuk44 = ลำบาก, mow24 = ลักปรก, มอมแมม, kaa31 = ยาก)

สำนวนนี้เกิดขึ้นเมื่อคนอีสานทำนา ทำไร่ ทำสวนไม่ได้ผลก็จะ
ออกไปหาอาหารในป่า โดยขุดเผือกขุดมันหรือสัตว์ต่าง ๆ มาเผาไฟรับประทาน อาหารที่ถูก
เผาจะมียี่เก้เกาะติดมา เมื่อเด็ก ๆ รับประทานอาหารเหล่านั้นจะทำให้ยี่เก้หรือถ่านที่ติด
อยู่นั้นเกาะติดตามปากและหน้าของเด็ก ทำให้มอมแมมลักปรก ผู้ที่ไปพบเห็นเข้าเลยพูดเป็น
สำนวนว่า เด็กพวกนี้ช่างทุกข์ยากปากหมองเสียจริง สำนวนนี้จึงได้เกิดขึ้น

ตัวอย่างประโยค : [baan31 haw42 khi42 thuk44
kaa31 paak21 mow24 thee31]

ความหมาย = บ้านเราทำไมลำบากยากจนอย่างนี้

2.1.2 สำนวนที่มาจากการแต่งกาย

สำนวนที่มาจากการแต่งกายนั้นมีอยู่เพียงสำนวนเดียว คือ

[cwo31 sin21 saj44] หมายถึง แล้งกิริยาทำทาง
เป็นเชิงทำทนายอย่างไม่พอใจ (cwo31 = ถลก, sin21 = ผ้าถุง)

สำนวนนี้มาจากการแต่งกายของคนอีสาน ปกติผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุง
ซึ่งผิดเป็นเครื่องแต่งกายประจำภาคอย่างหนึ่ง เวลาโกรธหรือไม่พอใจ ผู้หญิงจะยกมือแก้
สะเอว ผ้าถุงที่นุ่งอยู่ก็จะถูกรั้งขึ้น กิริยาอาการแบบนี้ถือว่าไม่ลู่ภาพ จึงเกิดสำนวนเปรียบ
เทียบคนที่แล้งกิริยาอาการทำทนายกับผู้หญิงที่ปิ่นท้าวสะเอวถลกผ้าถุง

ตัวอย่างประโยค : [book21 dii21 dii21 man42
cwwn31 sin21 saj44]

ความหมาย = บอกดี ๆ มาทำทำทางไม่พอใจ

2.1.3 ส่วนนวลที่มาจาก การประกอบอาชีพ

ส่วนนวลในภาษาอีสานที่มาจาก การประกอบอาชีพมีหลายส่วน

เช่น

[liang31 muu24 waj31 thaa21 cek44] หมายถึง

"การทำประโยชน์ไว้เพื่อผู้อื่น หรือถูกผู้อื่นฉกฉวยผลประโยชน์ไป"

คนอีสานนั้นเมื่ออาชีพหลักคือ การทำนา รองลงมาคือ การทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่เลี้ยงนั้น ได้แก่ วัว ควาย และหมู ส่วนมากแล้วสัตว์ที่เลี้ยงไว้ก็เพื่อขายต่อให้แก่พ่อค้าชาวจีน พ่อค้าที่มารับซื้อหมูนั้นจะซื้อในราคาถูกแล้วไปฆ่าและขายในราคาที่แพงกว่าและได้กำไรมาก นั่นก็คือการได้รับประโยชน์จากความลำบากของผู้อื่น ส่วนนวลนี้จึงเกิดขึ้น

ตัวอย่างประโยค : [mii42 luuk31 saaw24 ka?21
sam44 liang31 muu24 waj31
thaa21 cek44 nan21 la?21]

ความหมาย = มีลูกสาวก็เลี้ยงไว้เป็นภรรยาผู้อื่น
เหมือนกับเลี้ยงหมูให้เจ๊กเอาไปขาย
นั่นแหละ

[khuj42 saaw24 sam44 phaak31 nang24] หมายถึง

"สืบผู้หญิงเก่ง" (khuj42 saaw24 = สืบผู้หญิง, phaak31 nang24 = พากย์หญิง)

ในหน้าแล้งหลังจากข้าวบ้านเกี่ยวข้าวแล้วจะว่างงาน ช่วงนี้ข้าวบ้านจะเริ่มขายข้าวจึงพอจะมีเงินใช้หล่อสบายขึ้นบ้าง ในระยะนี้บริษัทขายยาต่าง ๆ จะออกเร่ขายยา โดยจะออกไปในรูปของการนำภาพยนตร์กลางแปลงไปฉาย คั้นด้วยการขายยา ภาพยนตร์ที่นำไปฉายจะใช้การพากย์สด มีนักพากย์ไปนั่งพากย์หน้าจอ และถ้าเป็นนักพากย์ที่ชำนาญงาน แม้ไม่อุทานเลยก็ล้วนมารทพากย์ได้ คนดูที่เห็นนักพากย์เก่ง ๆ เหล่านี้ก็เชื่อว่า

นักพากย์ทุกคนคงพูดเก่ง ส่วนวนเปรียบถึงการสืบสาวเก่งโดยไม่ต้องมีคนบอกบทนี้จึงเกิดขึ้นจาก อาชีพพากย์หนังตัวเอง

ตัวอย่างประโยค : [sut24 khuj42 saaw24 sam44 phaak31 nang24]

ความหมาย = ลืตสืบผู้หญิงเก่งมาก

2.1.4 ส่วนวนที่มาจากการเล่น

ข่าวฮีสำนนั้นก็เช่นเดียวกับคนไทยในภาคอื่น ๆ ซึ่งเมื่อว่างวันจากการทำงานก็จะใช้เวลาว่างที่มีอยู่ไปกับการเล่นต่าง ๆ เช่น การเล่นการพนัน หรือการละเล่นพื้นเมือง กีฬา ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ทัศนคติ ก่อให้เกิดความสนุกสนานและความล้ามคัสในหมู่คณะด้วย จากการเล่นนี้เองจึงอาจเป็นที่มาของสำนวนหลายสำนวน เช่น

[kin21 khaw21 paan21 sok33 muuaj42] หมายถึง "กินข้าวเร็ว"

สำนวนนี้มาจากการที่สังเกตว่า คนฮีสำนจะกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก การกินข้าวเหนียวต้องใช้มือกำข้าวหรือปั้นข้าวให้แน่น เวลาเอาข้าวเหนียวจึ้มกับ ข้าวจะได้ไม่ร่วงลงไปไปกับข้าว ลักษณะการกำข้าวเหนียวหรือปั้นข้าวเหนียวก็เปรียบเหมือนนักมวยกำหมัด นอกจากนี้คนฮีสำนยังกินข้าวเร็วเพราะจะต้องรีบไปทำงานต่อ สำนวนนี้จึงเกิดขึ้น

ตัวอย่างประโยค : [khiaw24 kin21 khaw21 paan21 sok33 muuaj42]

ความหมาย = เขียวกินข้าวเร็วมาก

[teem31 kee33] หมายความว่า "ฮีสอง, ฉลาดแกมโกง" (teem31 = แต้ม, kee33 = แก่, ลุง)

สำนวนนี้มาจากการเล่นการพนันซึ่งการจะแพ้ชนะนั้นใช้แต้มเป็นเครื่องตัดสิน ใครซึ่งมีแต้มเหนือกว่าหรือมีแต้มลึ่งกว่าจะเป็นผู้ชนะ และในการเล่นการพนันนั้นผู้ที่ย่นะมักจะเป็นคนฉลาดแกมโกงหรือฮีสอง สำนวนนี้จึงถูกนำมาใช้เรียกคนที่ฮีสองหรือฉลาดแกมโกง

ตัวอย่างประโยค : [luuk31 pen21 khon42 teem31
keɛ33]

ความหมาย = ลูกเป็นคนฉลาดแกมโกง

2.1.5 ส่วนวนที่มาจากประเพณี

ส่วนวนในภาษาขอนแก่นที่มาจากประเพณีท้องถิ่น อาจแบ่งได้
เป็น 5 ประเภท คือ

2.1.5.1 ส่วนวนที่มาจากประเพณีการเกิด

การเกิดเป็นเรื่องที่สำคัญมากของชาวอีสาน มีข้อห้าม ข้อควรปฏิบัติซึ่งยึดถือสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณี ล้มยาก่อนคนอีสานจะให้หมอต้าแยทำคลอดให้ เมื่อเด็กคลอดแล้ว หมอต้าแยจะต้องตัดสายรกหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า [heɛ44] โดยจะใช้ไม้รวกตัด ก่อนตัดหมอต้าแยจะมีดสายรกเป็น 2 เปลาะ เหตุที่ใช้ไม้รวกตัดรก เพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยให้เด็กเป็นคนอ่อนน้อม ว่านอนสอนง่าย ถ้าใช้มีดตัด เด็กจะเป็นคนแข็งกระด้างเหมือนเหล็กที่ใช้ทำมีด (ไพฑูริย์ ณีกุล 2521: 48) เมื่อหมอต้าแย ตัดสายรกแล้วจะนำสายรกไปใส่ในหม้อดิน ให้บิดาของเด็กที่คลอดใหม่หันหน้าไปฝังไว้ใต้บันไดบ้าน เป็นเสมือนการบอกให้รู้ว่าเด็กคนนี้จะตั้งหลักปักฐาน ณ บ้านหลังนี้หรือผืนดินแห่งนี้ ส่วนวนที่เกิดขึ้นจากการเอารกไปฝังไว้นี้ คือ ส่วนวนว่า [faŋ24 hok33 faŋ24 heɛ44] หมายถึง "การตั้งรกราก, ตั้งถิ่นฐาน" เหมือนส่วนวนภาษากรุงเทพฯ ว่า "ฝังรกฝังราก" นั่นเอง (faŋ24 = ฝัง, hok33 หรือ heɛ44 = รกของเด็ก)

ตัวอย่างประโยค : [khowj21 siʔ21 faŋ24 hok33
faŋ24 heɛ44 juu44 khooŋ24
keɛŋ44 nii31 laʔ21]

ความหมาย = ฉันจะตั้งรกรากอยู่ขอนแก่นนี่ละ

เมื่อเด็กคลอดและตัดสายรกแล้ว หมอต้าแยจะเอาเด็กไปอาบน้ำ โดยจะนั่งเหยียดขาออกไปทั้งสองข้าง แล้วเอาเด็กนอนบนขาโดยให้ศีรษะเด็กหันไปทางปลายเท้าของหมอต้าแย และเมื่อจะอาบน้ำให้เด็กทุกครั้งจะต้องให้เด็กนอนบนเข่าหรือขาแบบนี้เสมอ จนเด็กโตขึ้นพอจะรับประทานอาหารได้ มารดาของเด็กจะป้อนข้าวโดยให้

เด็กนอนบนเข่าแบบนี้ตลอดจนโตพอจะนั่งเองได้จึงจะเลิกเลี้ยงแบบนี้ นอกจากนี้แล้ว คนอีสาน
ยังมีความเชื่อว่าคนที่เรารักมาก ๆ หรือใกล้ชิดมาก ๆ นั้น เวลาเขาจะเสียชีวิต ถ้าผู้ใดได้อุ้ม
คนตายไว้บนตักหรือขาแล้วคนนั้นจะได้กุศลแรง จากความเชื่อหรือพฤติกรรมดังกล่าวมาจึงทำให้
ให้เกิดสำนวนขึ้นสำนวนหนึ่ง คือ

[liang31 kap24 khaw44 naw33 kap24 khaa24]

หมายถึง "มีความใกล้ชิดกันมาก, มีความสัมพันธ์ต่อกันมาก, สร้างขึ้นด้วยน้ำมือของเราเอง"

(liang31 kap24 khaw44 = เลี้ยงกับเข่า, naw33 kap24 khaa24 = นำกับขา)

ตัวอย่างประโยค : [dek24 nowj31 phuu31 nii31
khaj21 liang31 kap24 khaw44
naw33 kap24 khaa24 sia44
chaj21 daj31 juu33 dɔɔk21]

ความหมาย = เด็กคนนี้ผมเลี้ยงเขามาเองเชื่อใจได้
หรือก่นะ

2.1.5.2 สำนวนที่มาจากประเพณีการบวช

ผู้ชายชาวอีสานเมื่อมีอายุประมาณ 13 ปี จะ
บรรพชาเป็นสามเณร และเมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์จะอุปสมบท (ไพฑูริย์ ณีกุล 2521: 49)
ชายใดที่มีอายุครบบวชแล้วไม่บวชจะถูกเรียกว่า [khon42 dip24]

[khon42 dip24] เป็นสำนวนหมายถึง "ผู้ที่ไม่ได้
บวชเรียน, คนที่ยังไม่ลุ่มบวช เพราะยังไม่ได้บวช" (khon42 = คน, dip24 = ดิบ)

คนดิบนี้จะเป็นที่รังเกียจของสังคม เพราะถือว่า
ยังไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี จะไปลู่ขอลูกสาวบ้านไหนก็ไม่มีใครอยากต้อนรับ
เพราะเกรงว่าจะทำให้ครอบครัวเดือดร้อนได้

ตัวอย่างประโยค : [khon42 dip24 beep21 nii42
phoo33 kook44 luuk31 saaw24
haj21 boɔ44 daj31 dɔɔk21]

ความหมาย = คนยังไม่ได้บวชเรียนพ่อยกกล่าววให้ไป
ไม่ได้หรอก

เมื่อบวชแล้วก็จะได้รับการอบรมและเล่าเรียนไป
ด้วย โดยเฉพาะเรียนรู้พระพุทธรคำสอนา ทั้งนี้เพื่อจะได้นำไปเผยแพร่ได้อย่างถูกต้อง การ
เผยแพร่พระพุทธรคำสอนานั้น พระสงฆ์อาจจะกระทำได้หลายวิธี เช่น อาจจะไปแสดงพระธรรม
เทศนาสั่งสอนพุทธรคำลัทธิขณหรืออาจจะไปร่วมประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ไปสวดมนต์ในงาน
ต่าง ๆ ลักษณะการเผยแพร่พระพุทธรคำสอนาของพระสงฆ์นี้ ทำให้เกิดเป็นส่วนวน เช่น

[theet44] และ [suuat21] หมายถึง
"สั่งสอน, บ่น" (theet44 = เทศน์, suuat21=สวด)

ตัวอย่างประโยค : [mɨ̌21 nǐ31 thɨ̌k21 mee33
theet31 tɛ̌44 saaw31 lɔ̌j42]

ความหมาย = วันนี้ถูกแม่บ่นแต่เช้าเลย

2.1.5.3 ส่วนวนที่มาจากประเพณีการแต่งงาน

การแต่งงานถือเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตของมนุษย์อย่าง
หนึ่ง การแต่งงานเปรียบเสมือนการเริ่มต้นชีวิตใหม่ หากได้คู่ชีวิตดีก็ถือว่า เริ่มต้นชีวิตใหม่ด้วยดี
หากได้คู่ชีวิตไม่ดีก็หมายถึงความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวงของชีวิตใหม่ ส่วนวนในภาษาขอนแก่นที่
มาจากประเพณีการแต่งงานมีหลายส่วนวน เช่น ก่อนจะแต่งงานกันฝ่ายชายจะไปหาฝ่ายหญิงเพื่อ
เกี่ยวพาราสี ไซ้เป็นส่วนวนว่า

[waw31 saaw24] หมายถึง "การพูดคุยหรือ
เกี่ยวพาราสีผู้หญิงที่ตนหมายปองอยู่" (waw31 = พูด, saaw24 = หญิงสาว)

ตัวอย่างประโยค : [mɨ̌21 nǐ31 sǐ?21 pa?21
waw31 saaw24 baan31 daj24]

ความหมาย = วันนี้จะไปสืบสาวบ้านไหน

เมื่อพ่อแม่ฝ่ายหญิงทราบก็จะเปิดโอกาสให้หญิงชาย
ได้พูดคุยกัน เมื่อทั้งสองฝ่ายพอใจกันและกัน ฝ่ายชายจะให้ผู้ใหญ่ไปทาบทามและรู้ชื่อ เรียกเป็น

ภาษาอีสานว่า "ไปสืบ" สิ่งที่มาไปด้วยจะมีพาน หมากพลู บุหรี่ ดอกไม้ รูปเทียนอย่างละคู่ และเงินค่าเปิดปากฝ่ายหญิง เมื่อทั้งสองฝ่ายพูดจากรู้เรื่องแล้ว พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะเรียกลูกสาวออกมาตามความสมัครใจ ถ้าลูกสาวตกลงก็นัดวันหมั้นหมายและกำหนดวันแต่งงานต่อไป การแต่งงานนั้น สำนวนภาษาอีสานใช้ว่า

[kin21 dɔɔŋ21] หมายถึง "งานแต่งงาน"

(kin21 = กิน, dɔɔŋ21 = ประองตองกัน)

เหตุที่เรียกว่า [kin21 dɔɔŋ21] เพราะในงานแต่งงานนั้น ชาวบ้านจะมาพร้อมเป็นสักขีพยานและมีการกินเลี้ยงในโอกาสที่ทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยการแต่งงาน

ตัวอย่างประโยค : [miː21 niː21 paj21 kin21
dɔɔŋ21 baan31 phɔw33 kɔj44
siː24 maː42]

ความหมาย = วันมีไปงานแต่งงานบ้านตาสิมา

หลังจากแต่งงานแล้ว ครอบครัวล่องครอบครัวก็จะมีความสัมพันธ์กันหรือรักใคร่ลุ่มลึก ประองตองกัน ทำให้เกิดสำนวนขึ้น ได้แก่ สำนวนว่า

[pen21 dɔɔŋ21] หมายความว่า "มีความสัมพันธ์กัน มีความรักใคร่ลุ่มลึกกัน" (pen21 = เป็น, dɔɔŋ21 = ประองตองกัน)

ตัวอย่างประโยค : [baan31 haw42 pen21 dɔɔŋ21
kap44 baan31 naa31 suk24]

ความหมาย = บ้านเรากับบ้านน้ำลูกเป็นญาติกันแล้ว เพราะคนในครอบครัวเราแต่งงานกัน

ตามประเพณีอีสานนั้น เมื่อแต่งงานกันแล้วเจ้าบ่าวจะต้องมาอยู่ที่บ้านเจ้าสาวเพื่อช่วยกันทำมาหากิน การทำงานทั้งหลายจะยกให้เจ้าบ่าวทำ จึงเกิดสำนวนเปรียบว่า

[khi21 khaa21 nen42 tiim33] หมายถึง

"ถูกเขย" (khi21 khaa21 = ชี้อ้า; nen42 = เงิน, tiim33 = เติมเติม)

ส่วนนี้เกิดจากการเปรียบเทียบถูกเขยซึ่งต้องทำงานหนักว่าเป็นเหมือนชื้อ นอกจากนี้จะต้องทำงานหนักแล้ว เวลาแต่งงานเจ้าบ่าวยังต้องเอาเงินมาแต่งงานเจ้าสาวด้วย เสียทั้งร่างกายและทรัพย์สินเป็นอันมาก

ตัวอย่างประโยค : [caw31 si?21 paj21 pen21

khi21 khaa21 nen42 tiim33

baan31 daj24]

ความหมาย = คุณจะเป็นถูกเขยบ้านไหน

2.1.5.4 ส่วนวนที่มาจากประเพณีการตาย

ประเพณีการตายของชาวอีสานได้รับอิทธิพลจาก

คำสอนพุทธ ประเพณีส่วนใหญ่ซึ่งคล้ายคลึงกับชาวพุทธในภาคอื่น ๆ คือจะมีการอาบน้ำศพ ตกแต่งศพให้สวยงาม ใส่เสื้อผ้าสับข้าง และมีการขอมมาเป็นครั้งสุดท้าย ในโลงศพจะใส่เงินไว้ทั้งนี้เพื่อความเชื่อว่าผู้ตายจะได้เก็บไว้ใช้ต่อไปในชาติหน้า จากนั้นก็จะนิมนต์พระมา สวดมาติกา การตั้งศพไว้ที่บ้านจะตั้งไม่เกิน 3 คืน เมื่อครบเวลาแล้วก็อาจจะนำไปฝังหรือเผาต่อไป ในกรณีที่เผาไปแล้วญาติผู้ตายจะไปเก็บอัฐิ ณ ที่เผา โดยนิมนต์พระไปชักบังสุกุล กระดูกที่เก็บมาจะนำไปใส่โกศหรือเจดีย์ และมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ทุกปี ส่วนวนที่เกิดขึ้นจากประเพณีการตายนี้นั้นมีหลายส่วนวน เช่น

[cam21 con21 ka?21 duuk21 khaw21

moo21] หมายถึง "ชำไปจนตาย" (cam21 = ชำ, ka?21 duuk21 = กระดูก, khaw21 = เข้า, moo21 = หม้อ)

ส่วนวนนี้คงจะเกิดจากประเพณีการตาย คือเมื่อ

เผาศพผู้ตายแล้ว ลูกหลานจะเก็บกระดูกไว้บูชา การเก็บกระดูกสมัยก่อนคงใส่ในหม้อดิน เพราะไม่มีโกศอย่างในปัจจุบัน ส่วนวนนี้จึงเกิดขึ้น

ตัวอย่างประโยค : [khooj21 si?21 cam21 con21

ka?21 duuk21 khaw21 moo21

laoj42 la?21]

ความหมาย = สันจะจำไปจนตายเลยละ

สำหรับศัพท์ที่ยังไม่แม่นั้น หลังจากทำพิธีต่าง ๆ ครบตามเวลาที่กำหนดแล้วก็จะถูกนำไปฝังในป่าช้า การนำศพไปฝังที่ป่าช้าจะไห้คนหามโลงศพไป และจะต้องหามจากศาลาวัดไปจนถึงป่าช้าจึงจะได้ถูกคลแรง ประเพณีเกี่ยวกับการหามศพไปป่าช้าจึงถูกนำมาใช้เปรียบกับการทำสิ่งใดแล้วต้องทำให้สำเร็จ สำนวนนี้ได้แก่

[haam24 phi124 tok24 paa44 saa31]

หมายความว่า "เมื่อกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปแล้วจะขยับยังไม่ได้ต้องทำต่อไป เพราะอาจเสียผลประโยชน์" (haam24 = หาม, paa44 saa31 = ป่าช้า)

ตัวอย่างประโยค : [khowj21 lap44 gaan42 nii31
maa42 leew31 ka?21 toj31
haam24 phi124 tok24 paa44
saa31 t'oo33 paj21]

ความหมาย = สันรับงานนี้มาแล้วก็ต้องทำให้สำเร็จ

2.1.5.5 สำนวนที่มาจากประเพณีการทำบุญ

ประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญของชาวอีสานนั้นมีการปฏิบัติสืบกันมาตั้งแต่โบราณ โดยมีการทำบุญทุก ๆ เดือน ซึ่งเป็นคติทางศาสนาและความเชื่อที่มีมาแต่ก่อน (โพธิธรรมาจารย์ มีกุศล 2521: 53) ประเพณีที่สำคัญทุก ๆ เดือนนี้เรียกว่า "ฮิตสิบสอง" หรือ จารีตประเพณี 12 ประการ (จารุวรรณ ธรรมวัตร : ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์: 1) ที่สำคัญและรู้จักกันดีและเป็นที่มาของสำนวนหลายสำนวนในภาษาขอนแก่น ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟ

ประเพณีบุญบั้งไฟหรือบั้งไฟนั้น จะจัดขึ้นในเดือนหกของทุกปี โดยมีความเชื่อว่า พระยาแถนซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งสามารถคลบลันดาลให้พืชผลตลอดจนข้าวปลาอาหารในท้องนาอุดมสมบูรณ์ได้ หากทำการเช่นล่องบั้งไฟให้พระยาแถนพอใจ การทำบุญบั้งไฟเป็นการส่งสัญญาณไปให้พระยาแถนซึ่งอยู่บนสวรรค์ได้ทราบว่าถึงฤดูกาลทำนาแล้วอย่าลืมส่งฝนลงมาให้ตามฤดูกาล พืชผลจะได้อุดมสมบูรณ์

บั้งไฟ คือ กระบอกไม้ไผ่ที่บรรจุดินปืน [mí+21] ซึ่งเป็นเชื้อเพลิงสำหรับจุดให้ติดไฟพุ่งไปในอากาศ บั้งไฟมีท่อนหัวและท่อนหาง ท่อนหัวจะใหญ่ ใหญ่บรรจุเชื้อเพลิง บั้งไฟมีหลายชนิด เช่น โบท ม้า ฉนาย คือ ตะไล พลุ ดอกไม้ หมั่น แล่น (จารุวรรณ ธรรมวัตร : ไม่มีปรากฏปีที่พิมพ์: 11)

การทำบั้งไฟจะเริ่มจากการเตรียมดินปืน โดยเอาดินประสิวมาคั่วผสมกับถ่านซึ่งเผาจากไม้เนื้ออ่อน เมื่อคั่วเสร็จแล้วเอามาโหลกให้ละเอียด แล้วนำไปบรรจุในกระบอกไม้ไผ่ แล้วอัดให้แน่นโดยช่วยกันตอกอัดลงไป เมื่อแน่นแล้ว นายช่างทำบั้งไฟจะใช้เหล็กซึ่งกะขนาดไว้แล้วเจาะให้ทะลุดินปืน แล้วนำไปประกอบให้เป็นบั้งไฟตามที่ต้องการ บั้งไฟจะขึ้นดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับดินปืนที่บรรจุอยู่ จากประเพณีการทำบุญบั้งไฟทำให้เกิดสำนวนในภาษาขอนแก่นหลายสำนวน เช่น

[waj42 paan21 mí+21] หมายถึง

"รวดเร็ว ไวไฟ" (waj42 = ไว, mí+21 = ดินปืน)

สำนวนนี้มาจากการเปรียบเทียบคนที่ไวไฟว่าเหมือนดินปืนซึ่งบรรจุในบั้งไฟ

ตัวอย่างประโยค : [pen21 saaw24 pen21 naaŋ42
jaa44 waj42 paan21 mí+21]
[laaj24 deə42]

ความหมาย = เป็นผู้หญิงอย่าไวไฟกันนะ

[paj21 laaj42 khaaŋ21 |eŋ44 ŋeŋ44]

หมายถึง "การเอาแต่ใจตัวเองไม่ฟังเหตุผลของผู้อื่น" (laaj42 khaaŋ21 = ไปข้าง ๆ, |eŋ44 ŋeŋ44 = เขียงกะเท่เร่)

สำนวนนี้มาจากการเล่นตะไลซึ่งเป็นบั้งไฟชนิดหนึ่งซึ่งจะทำเหมือนบั้งไฟ คืออัดดินปืนให้แน่นและเจาะรูตรงกลาง ถ้าเจาะไม่ตรง เวลาจุดตะไลจะวิ่งเขียงกะเท่เร่ไปในอากาศจนกว่าจะหมดเชื้อเพลิงและตกลงมา ไม้ย้อมไฟเสียงเชียร์ให้วิ่งตรง ๆ จากคนดูเลย ลักษณะอาการของตะไลนี้จึงถูกนำมาเปรียบเทียบเป็นสำนวนข้างต้น

ตัวอย่างประโยค : [nut44 kiət31 paj21 laaj42
khaaŋ21 leŋ44 ŋeŋ44 leew32]

ความหมาย = นุ้ยโกรธตัดไม้ฟุ้ง เหตุผลของใครแล้ว

2.2 สำนวนที่มาจากชีวิตความเป็นอยู่ของคนต่างชาติในขอนแก่น

จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีคนต่างชาติเข้ามาอาศัยอยู่หลายชาติ เช่น จีน เวียดนาม ฯลฯ พฤติกรรมบางอย่างของพวกเขาต่างชาตินี้ได้มีส่วนทำให้เกิดคำพูดที่ใช้เป็นสำนวนฉวยน้อย เช่น

[caəŋ21 paan21 khii21 khew21 cek44] หมายถึง "รล่ล่ดมาก"
(caəŋ21 = ล่ด, khii21 khew21 = ยี่ห้ม, cek44 = เล็ก)

สำนวนนี้เป็นการเปรียบเทียบอาหารว่าล่ดมาก โดยเปรียบเทียบว่าคนจีนนั้นชอบรับประทานอาหารรล่ล่ด เช่น ต้มจืด ผัดผักต่าง ๆ ฯลฯ เมื่อรับประทานอาหารรล่ล่ด ยี่ห้มก็คงจะล่ดด้วย สำนวนเปรียบนี้จึงเกิดขึ้น

ตัวอย่างประโยค : [kap24 khaw21 baan31 nii31 caəŋ21
paan21 khii21 khew21 cek44]

ความหมาย = กับข้าวบ้านนี้รล่ล่ดชาติล่ดดมาก

[mit44 paan21 keew21 taaj21] หมายความว่า "เจียบมาก"
(mit44 = เจียบ, keew21 = คนญวน, taaj21 = ตาย)

คนญวนหรือชาวเวียดนามเป็นชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยในขอนแก่นมากพอสมควร ปกติคนญวนจะอยู่แบบไม่ค่อยเปิดเผย เพราะกลัวจะถูกตำรวจจับไปไว้ในค่ายผู้อพยพ เมื่อญาติพี่น้องเสียชีวิต ชาวญวนจะทำพิธีแบบเจียบ ๆ ไม่ให้ใครรู้ สำนวนนี้จึงเกิดขึ้น

ตัวอย่างประโยค : [saj31 paj21 taʔ21 laət21 kaʔ21
mit44 paan21 keew21 taaj21 ʔaw21
loot31]

ความหมาย = ไข่ให้ไปตลาดก็หายเจียบไปเลยนะ

3. ส่วนวนที่มาจากความเชื่อ

ความเชื่อของชาวอีสานแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

3.1 ส่วนวนที่มาจากความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์ หมายถึง ความคิด ความเชื่อ
ให้คนคิด คำนิยม ความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์ทำให้เกิดส่วนวนในภาษาขอนแก่น เช่น

[leɛn44 nam42 hɔwɔj42 kəɔp21] หมายถึง "หนีตามผู้ย้ายไป
(leɛn44 = รุ่ง, nam42 = ตาม, hɔwɔj42 = รอย, kəɔp21 = ร่องเท้า)

ส่วนวนนี้มาจากการที่ผู้หญิงชาวอีสานส่วนหนึ่งคิดว่า การได้เป็นภรรยาของผู้ย้ายที่เป็นข้าราชการจะทำให้เป็นผู้มีเกียรติในสังคม สังคมจะยอมรับตนเองและอาจจะทำให้พ้นจากความยากจนได้ โดยปกติแล้วคนอีสานส่วนใหญ่จะเป็นชาวนาจะไม่ล่วมร่องเท้า คนที่ล่วมร่องเท้าคือคนที่ เป็นข้าราชการเท่านั้น ผู้หญิงอีสานเมื่อเห็นผู้ย้ายล่วมร่องเท้าหวังก็จะนึกว่าเป็นข้าราชการก็จะรุ่งตามหรือหมายปองไว้เป็นคู่ ส่วนวนนี้จึงเกิดขึ้น

ตัวอย่างประโยค : [sin24 leɛn44 nam42 hɔwɔj42 kəɔp21
kxaw24 paj21 leɛw31]

ความหมาย = ลินหนีตามผู้ย้ายไปแล้ว

[mak44 cek44] หมายถึง "การหมายปองผู้ที่มีฐานะสูงกว่าตน"

ตรงกับส่วนวนภาษาไทยกรุงเทพฯ ว่า "กระต่ายหมายจันทร์" (mak44 = ย่อม, cek44 = เล็ก)

ส่วนวนนี้มาจากการที่ชาวอีสานมีความคิดว่า ความมั่งมีเป็นสิ่งที่น่า
ความลุ่มมาให้ และคนมั่งมีในภาคอีสานส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนซึ่งมีอาชีพค้าขาย จึงถือกันว่า
ถ้าได้รักและแต่งงานกับคนจีนจะทำให้ร่ำรวยขึ้นได้

ตัวอย่างประโยค : [caw31 mak44 luuk31 saaw24 baan42
nii31 ka?21 sam44 mak44 cek44
nan21 la?21]

ความหมาย = คู่ย่อมลูกสาวบ้านนี้ก็เท่ากับกระต่ายหมายจันทร์
นี่ละ

3.2 สำนวนที่มาจากความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ดีตัวตน หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับเทวดา ยักษ์ ผีสังนางไม้ นรก ลัทธิ ความเชื่อนี้ทำให้เกิดสำนวนในภาษาขอนแก่นหลายสำนวน เช่น

[phii24 pan31 luut24] หมายถึง "อีเห่ร่มาก, อับลัทธิมาก"
(phii24 = ผี, pan31 = บั้น, luut24 = หลุดมือ)

สำนวนนี้เกิดจากความเชื่อของคนอีสานว่า ก่อนที่คนเราจะเกิดมานั้น ผีจะเป็นผู้ปั้นรูปร่างหน้าตาของเราให้ละเอียดหรืออีริ้วอีเห่ คนใดที่ตั้งใจบั้นก็เกิดมาสวย แต่ถ้าคนใดที่ผีไม่ตั้งใจบั้น บั้นไปก็หลุดมือไป คนนั้นก็เกิดมาอีเห่ ความเชื่อนี้จึงทำให้เกิดสำนวนดังกล่าวขึ้น

ตัวอย่างประโยค : [luuk31 caw31 khii31 phuu42 haaj31
pan21 phii24 pan31 luut24 thee31]
ความหมาย = ลูกคุณอีเห่ร่มาก

[thee42 wa?33 daa21 maa42 keet21] หมายถึง "ผู้ที่อยู่อย่าง
ลุ่ยลุ่ย ไม้ทำงานท่าการ" (thee42 wa?33 daa21 = เทวดา, maa42 = มา, keet21 = เกิด)

คนอีสานมีความเชื่อว่า เทวดานั้นลึกลับอยู่บนลัทธิ วัน ๆ คงไม่ต้องทำงาน มีเหล่านางฟ้าและคนธรรพ์มาบรรเลงและร่ายรำให้เกิดความอภิรมย์ใจ มีอาหารทิพย์ให้แล้ว ชีวิตเต็มไปด้วยความสุขตลอดเวลา จากความเชื่อนี้จึงนำมากล่าวเป็นสำนวนประยัดประชันผู้ที่วัน ๆ ไม่ยอมทำงานว่าเหมือนเทวดามาเกิด

ตัวอย่างประโยค : [phuuak31 suu24 man42 thee42 wa?33
daa21 maa42 keet21]

ความหมาย = พวกแกมันพวกเทวดามาเกิดไม่ยอมช่วยทำงานเลย

4. สำนวนที่มาจากประวัติคำสตร์

สำนวนที่มาจากประวัติคำสตร์เป็นสำนวนที่ได้จากเรื่องราวในประวัติคำสตร์ ซึ่งเล่าสืบต่อกันมา ตัวอย่างสำนวนที่มาจากประวัติคำสตร์ เช่น

[tom31 laaw42] หมายถึง "หลอกหลวงให้หลงกล, โกงหก, ทำให้ตายใจ"
(tom31 = ต้ม, laaw42 = ลาว)

สำนวนนี้มาจากประวัติคำสตร์ตอนหนึ่งซึ่งกล่าวว่า ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2369) เจ้าอนุวงศ์แห่งลาวได้ยกทัพมากวาดต้อนชาวนครราชสีมาไปยังเวียงจันทน์ พอมาถึงทุ่งสัมฤทธิ์ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ในปีปัจจุบัน ท้าวสุรนารีกับพรรคพวกได้คบคิดกันกำจัดเจ้าอนุวงศ์โดยการให้ผู้หญิงในหมู่บ้านไปหลอกพวกทหารลาวที่มึนเมามาย ทหารไทยจึงบุกเข้าโจมตี จนทหารลาวพ่ายแพ้ในที่ลุดจากเหตุการณ์ในประวัติคำสตร์ตอนนี้ก็จะเห็นว่าพวกลาวถูกหลอกหลวงหรือถูกต้ม สำนวนนี้จึงเกิดขึ้นและใช้กันต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ตัวอย่างประโยค : [caw31 jaa44 maa42 tom31 laaw42]

ความหมาย = คุณอย่ามาหลอกกันเลย

5. สำนวนที่มาจากวรรณกรรม

สำนวนที่มาจากวรรณกรรมเป็นสำนวนที่ได้จากเรื่องเล่า นิทาน หรือวรรณกรรมที่เล่าสืบต่อกันมา ตัวอย่างเช่น

[bak21 sii24 deo24] หมายถึง "คนที่ชอบทำอะไรเป็น ๆ, เต๋อดำ, เขย"
(bak21 = เป็นคำนำหน้าชื่อผู้ย้าย, deo24 = เป็น, เขย)

สำนวนนี้มาจากเรื่องเล่าซึ่งมีอยู่ว่า บักสีเป็นคนอีสาน วันหนึ่งเขาได้ลงไปเที่ยวกรุงเทพฯ เนื่องจากไม่เคยจากบ้านไปไหนเลย นายสีซึ่งเป็นคนบ้านนอกทำอะไรเป็น ๆ ออกมา จนคนที่พบเห็นเกิดความขบขันและเรียกเขาว่า บักสีเต๋อ คำเรียกนี้เองจึงได้กลายมาเป็นสำนวนหมายถึง คนที่ชอบทำอะไรเป็น ๆ, เต๋อดำ หรือเขย

ตัวอย่างประโยค : [caw31 jaa44 het33 khii42 bak21 sii24
doo24 laaj24]

ความหมาย = คุณอย่าเป็นนักเลย

[see24 naa42 maak21 khii21 kaa21] หมายถึง "ข้าราชการที่ประจบ
ล่อผลอเพื่อรับความดีความชอบโดยขาดความคิดและเหตุผล" (see24 naa42 = เล่นาบตี,
maak21 khii21 kaa21 = ผลไม้ชนิดหนึ่งมีรสขม)

สำนวนนี้มาจากนิทานพื้นบ้านเรื่อง เสียวล่าวาล์ เรื่องนี้มีอยู่ว่า พระราชาแห่ง
นครจำปาศักดิ์ทรงใจเลน่าอำมาตย์ทั้งหลายว่าจะเป็นคนเช่นไร พระองค์จึงทรงให้หาล้มเขียว
หวานและหมากฮากมาอย่างละถาด แล้วพระองค์ก็ทรงชิมหมากฮากฮากก่อนผู้อื่น แล้วแกล้งตรัสว่า
หมากฮากหวานสับใจ และทรงยื่นให้เลน่าอำมาตย์ชิมดูทีละคน เลน่าเหล่านั้นเมื่อชิมดูก็รู้สึกว่
ขม แต่ด้วยเกรงพระราชาอาญาจึงแกล้งแก้ตูลว่าหวานกันทุกคน พระราชามีรับสั่งให้เสียวล่าวาล์
(ตัวเอกในเรื่อง) ชิม เสียวล่าวาล์จึงตูลอย่างฉลาดฉานว่า "หมากฮากมีรสขมจัดมากพะยะค่ะ"
พระราชาทรงพอพระทัยมาก ทรงยกบ้องให้เสียวล่าวาล์เป็นเลน่าอำมาตย์ตัวอย่าง และเรียก
เลน่าคนอื่น ๆ ว่า [see24 naa42 maak21 khii21 kaa21] สำนวนนี้จึงเกิดขึ้นและใช้
จนปัจจุบัน

ตัวอย่างประโยค : [het44 naan42 ka?21 jaa44 pen21 see24
naa42 maak21 khii21 kaa21 doo42]

ความหมาย = ทำงานก็อย่าประจบล่อผลอเจ้านายจนไร้ความคิด
และเหตุผลนะ

จากการศึกษาที่มาของสำนวนในภาษาขอนแก่น ทำให้ผู้วิจัยพบว่า สำนวนเหล่านี้
สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ ความอย่างสังเกต และความอย่างเปรียบเทียบกับ
ของคนอีสาน นอกจากนั้น ยังสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมประเพณีที่บิดเบือนสืบต่อกันมาแต่โบราณด้วย